

## **1. Inleiding**

De criminologie is intussen al meer dan 150 jaar oud. Als men een beetje *out of the box* denkt, kan men zich voorstellen dat er al langer op een ernstige manier over criminaliteit en haar oorzaken wordt nagedacht. De etiologie is er op 150 jaar niet in geslaagd om een structuur te ontwikkelen die lijkt op de structuur van de natuurlijke wetenschappen en de wiskunde. Is de etiologie daarom een tegendraadse discipline die ofwel onkundig is om tot eenheid te komen ofwel onwillig? Natuurlijk niet. Want wat is 150 jaar nu op een evolutionaire tijdschaal? Soms lijken we te vergeten dat we met onze geëvolueerde brein zowel dagdagelijkse als wetenschappelijke problemen oplossen. En evolutionair gezien is ons brein gevormd om te overleven en te reproduceren, niet om etiologische theorieën te toetsen. Daarom groeit wetenschap traag. Combineer dit idee met de vaststelling dat individuele wetenschappers halsstarrig vasthouden aan de hun vertrouwde paradigma's en je begrijpt dat Popper en Kuhn niet tegenstrijdig zijn met elkaar, maar complementair. In dit hoofdstuk doe ik iets wat ik zelden doe. Peilen in de toekomst. Want een glazen bol heb ik niet. Maar ik heb wel veel en lange vruchtbare discussies gehad met vele collega's die zich met etiologische vraagstukken hebben beziggehouden en dat nog doen, en die hebben mijn denken natuurlijk mee gevormd en laten me toch toe te reflecteren over de toekomst van de etiologie.

## **2. Denken over de toekomst van een interdisciplinair geïntegreerde theoretische integratie**

Regelovertredend gedrag is een *multilevel* en multi-causaal fenomeen. Voor we aan theoretische elaboratie of integratie echt willen beginnen, moeten we misschien toch het iets meer eens worden over de inhoud die we geven aan concepten en wat we daarmee bedoelen. Popper had makkelijk spreken met zijn *quarrel over words*, maar in de criminologie kan die "quarrel" verregaande gevolgen hebben. Immers, bij elaboratie vertrekt men vanuit één bestaande theorie en dat zou dan suggereren dat die ene theorie als model stond en superieur zou zijn aan een andere theorie. Dat brengt dan weer discussies mee over de beste theorie waarvan men start. Zulke discussies helpen het vakgebied niet vooruit. Zoals Bruinsma (2016) eerder vaststelde is er geen eensgezindheid over de centrale afhankelijke variabele in etiologisch onderzoek. Dat geldt evenzeer voor de onafhankelijke variabelen. Waarom vragen

we niet aan elke discipline, die het meest vertrouwd is met de eigen concepten, om de criminologie te voorzien met de beste conceptualiseringen en operationaliseringen? Dat zou ons een hoop ellende kunnen besparen.

Theorieën worden ook zelden *geaxiomatiseerd*. Dat maakt de toetsing ook bijzonder moeilijk. Axiomatisering zorgt ervoor dat een theorie uiteenvalt in de axioma's en theorema's, de premissen waarvan men vertrekt. Dat komt de toetsing alleen maar ten goede. Het kan misschien wel vermijden dat we in die situatie van pseudo-pluralisme blijven hangen, die het echt tegenover elkaar uitspelen van theorieën bemoeilijkt.

De laatste jaren is het aantal theorietoetsingen dermate toegenomen dat het *systematiseren van onze kennis* zich opdringt. Ons etiologisch kennispatrimonium moet daarom gesystematiseerd worden: *taking stock* is meer dan noodzakelijk. Het aantal toetsingen van criminologische theorieën is dermate toegenomen dat het onmogelijk wordt om deze nog allemaal te overzien. Als we onze kennis niet systematisch archiveren, dan dreigen we door de bomen het bos niet meer te zien. Dat is zeker zo in een klimaat waarin de publicatiedruk hoog is en waardoor resultaten her en der worden gepubliceerd, daar waar men vroeger een boek zou hebben waar de resultaten van een globale studie in verwerkt staan.

### **3. Uitdagingen voor een robuuste 21<sup>ste</sup> eeuwse etiologie**

Wat zijn nu inhoudelijke uitdagingen voor de etiologie? Als we nu kijken naar de grote tendensen dan vallen een aantal zaken op. Het levensloopperspectief heeft zich sterk ontwikkeld en is dominant: er is niet enkel aandacht meer voor verklaringsmodellen voor het overtreden van regels, maar ook voor de ontwikkeling van een criminele carrière en het proces van beëindigen van een criminele carrière. Het levensloopperspectief biedt bovendien ook een perspectief op het verklaren van de ontwikkeling van cognities, emoties en disposities waarvan we weten dat die gerelateerd zijn aan regelovertreiding: empathie en morele emoties zoals schaamte en schuld, waarvan wordt aangenomen dat die evolutionaire voordelen hebben gebracht, blijven onderbestudeerd.

Geavanceerde toetsingsprocedures hebben hun intrede gedaan en worden steeds beter gebruikt. Methoden om macro-microvraagstukken te bestuderen zijn stilaan ingeburgerd. Nieuwe methoden om omgevingsinvloeden te bestuderen werden succesvol beproefd. Het aantal afhankelijke variabelen (het explanandum) is toegenomen: er zijn theorieën die

regelovertredend gedrag verklaren, er zijn theorieën die verklaren waarom individuen aansluiting zoeken bij problematische jeugdgroepen, er zijn theorieën die doelwitselectie van daders proberen te verklaren en verklaringen verschaffen voor (herhaald) slachtofferschap. Er is in de 21<sup>ste</sup>-eeuwse etiologie aandacht voor *structuur*, *agency* en *mechanismen*: de *mechanismische* aanpak komt de theorievorming ten goede, hedendaagse theorieën hebben aandacht voor structurele omgevingskenmerken die handelingen mogelijk maken en beperken, maar niet op een deterministische manier zoals bijvoorbeeld het geval was in het positivisme. Ik ben het eens met de collega's die stellen dat *context*, *ontwikkeling* en het zoeken naar *causale mechanismen* de grote pijlers moeten zijn van een interdisciplinair geïntegreerde etiologie die het verklaren van handelingen gesteld door actoren als causale agenten centraal stelt.

Vooruitgang boeken in de etiologie heeft de grootste kans op slagen wanneer een wetenschappelijk-realistische aanpak wordt gekozen. Het blijft een misvatting dat men sociale constructen en criminalisering niet vanuit een realistisch perspectief kan bestuderen. Immers, ook die gebeuren in de reële wereld en de gevolgen ervan zijn reëel. Dat wisten de pioniers al van het symbolisch interactionisme, maar ergens in de geschiedenis is het fout gegaan en heeft het idealisme en filosofisch realisme zich geprofileerd als alternatief. Dat criminaliteit variabel is in tijd en ruimte is geen argument om de realistische aanpak te verlaten.

Regelovertreding is een vorm van (intentionele of zelfs sub-intentionele) actie. Daarom is een actieparadigma cruciaal. Regels worden overtreden door individuen en niet door dingen zoals buurten. Dat betekent dat individuen de *voornaamste causale actoren (causal agents)* zijn. Zij zijn echter niet de enige causale agenten. Ook hechte groepen zoals *gangs* kunnen in groep handelen en meer bereiken dan elk groepslid afzonderlijk. Bij de ontwikkeling van een interdisciplinaire actietheorie kan het emergente systemisme van de Argentijnse wetenschapsfilosoof Mario Bunge hulp bieden. De *founding fathers* van de sociologie zoals Comte en Durkheim, maar ook Mead (ja, de symbolisch interactionist die zichzelf sociaal-interactioneel behaviorist noemde) hadden oog voor emergente processen. Allen hielden ze nog zekere banden met de filosofie. Wanneer men in de 21<sup>ste</sup> eeuw een poging wil doen om een interdisciplinaire etiologie te voorzien van een overkoepelend paradigma, zou men toch het belang van (wetenschaps)filosofie moeten inzien. Wetenschapsfilosofie dwingt tot rationeel nadenken volgens een zekere logica en helpt de sociale wetenschapper bij het opbouwen van causale theorieën om sociaal handelen te begrijpen.

#### **4. Een short-list voor de 21<sup>ste</sup>-eeuwse etiologie**

##### ***Oude mensbeelden moeten op de schop***

Een geactualiseerd mensbeeld is dat van een actor die in staat is al dan niet bewust te overwegen of een welbepaalde handeling gesteld dient te worden of niet, maar daarin beperkt is door de genetische en biologische beperkingen die ieder mens bij zijn geboorte heeft mee gekregen en gevormd wordt door de ervaringen opgedaan tijdens de socialisatie. In een interdisciplinair handelingsprogramma is geen plaats meer voor een *nature-nurture* debat: er is *nature* en er is *nurture*, en vooral: er is de interactie tussen beide. Een geactualiseerd mensbeeld is zeker nodig om schijnbare verschillen tussen theorieën te ontmaskeren. Elke theorie moet uitgaan van een mensbeeld dat in overeenstemming is met wat buiten de criminologie wordt ontdekt. Daarom kan het goed zijn naar de evolutionair geïnformeerde neurowetenschappen te kijken en naar de “*new science of morality*”. Daaruit blijkt dat er helemaal geen sprake is van vrije wil in de klassieke betekenis van het woord. Maar dat maakt ons geen holle automaten. Er is “elleboogruimte”. We handelen en maken beslissingen (na overweging of uit gewoonte) en dat gebeurt in de subtiele onderlinge verwevenheid tussen intrapersoonlijke en omgevingskenmerken. De mens is zowel tot goed als tot kwaad in staat. Dus: het *tabula rasa*-mensbeeld van de leertheorie, het *homo homini lupus* mensbeeld van de controletheorie, de egoïstische regelovertreder die enkel aan eigenbelang denkt, de lamme goedzak uit de straintheorie... dat is allemaal eenzijdig en achterhaald. Dat wist zelfs Darwin, maar diens mening telde niet want die werd voor determinist versleten omwille van de Spenceriaanse interpretatie....

##### ***Een interdisciplinair mechanismegebaseerd actieprogramma***

*Mechanismegebaseerde* verklaringen moeten verder ontwikkeld worden. Daar kunnen we niet buiten. Mechanismen zijn systeem-interne processen, terwijl gebeurtenissen (toestandsveranderingen) systeemintern of systeemextern kunnen zijn. Dit kan o.i. best vanuit het emergente systemisme van Bunge.

##### ***Het beter begrijpen van emergentie***

Het idee van emergentie en emergente eigenschappen verdient een specifieke aandacht in een interdisciplinaire etiologie. Het begrip emergentie wordt vaak op een weinig nauwkeurige of niet-éénduidige manier gebruikt om aan te geven dat er doorheen de interactie van verschillende delen iets “nieuws” ontstaat, dat het (complexe) geheel eigenschappen heeft die

niet te reduceren zijn tot de delen waaruit het geheel samengesteld is. De vraag die daarbij rijst is dan ook of we in deze gevallen van emergentie of emergente eigenschappen enkel op het niveau van het geheel verklaringen kunnen formuleren, of ook op het niveau van de delen.

### ***Niet-reductionistisch individualisme als uitgangspunt***

Het emergente systemisme vormt een krachtig alternatief voor het contextloze methodologisch individualisme (atomisme) en het omgevingsdeterminisme (holisme), en vormt een derde weg: het verdedigt het verschil tussen sociale en individuele eigenschappen (naar analogie van het verschil tussen mentale eigenschappen en fysische eigenschappen). Het emergentiedebat biedt perspectief voor een interdisciplinaire etiologie omdat het een sterk pleidooi houdt voor een niet-reductionistisch individualisme, dat zelf toelaat binnen het individu diverse niveaus te bestuderen (genetisch, hersenen, ...). Net zoals Sawyer al aangaf kan aandacht worden besteed aan (a) *superveniëntie*, (b) *meervoudige realiseerbaarheid* en (c) *heterogene disjunctie*. Deze begrippen kunnen aanleiding geven tot het herbekijken van etiologische vraagstukken door een nieuwe bril. Deze drie kenmerken van de relatie tussen het hogere (sociale) niveau en het lagere (individuele) niveau vormen de argumentatie voor het bestaan van sociale veroorzaking (*social causation*), i.e., causaliteit op het niveau van de sociaal-ecologische setting. Daarenboven zijn deze kenmerken sterke argumenten voor een niet-reductionistisch individualisme: superveniëntie expliciteert de afhankelijkheidsrelatie (het ontologisch individualisme), en meervoudige realiseerbaarheid en heterogene disjunctie bieden de argumenten tegen reductie (tegen het methodologisch individualisme). Een niet-reductionistisch individualisme legitimeert een volwaardige interdisciplinaire mechanismegebaseerde verklaring voor regelovertreding, i.e. sociaal-wetenschappelijke verklaringen waarbij het belang van causale analyse op het sociale niveau (omgevingen zoals buurten en steden, *peers*, de school, de setting waar men de vrije tijd doorbrengt, sociale situaties in het gezin) en op het intra-individuele niveau (psychologie, moleculaire genetica, mentale causatie die supervenieert op breinprocessen,...).

### ***Selectiemechanismen en contexten beter verstaan***

Een interdisciplinair etiologisch onderzoeksprogramma dient in het licht van ons hierboven gehouden pleidooi oog te hebben voor selectiemechanismen. Selectiemechanismen worden meestal gezien als een bedreiging voor oorzakelijk onderzoek, omdat selectie-effecten kunnen zorgen dat de causale impact van kenmerken overschat wordt. Zoals Robert Sampson eerder correct opmerkte: selectie is echter op zich ook een proces.

### ***Causaal monisme maar, epistemologisch methodologisch pluralisme***

Gebeurtenissen kunnen discrete of continue “triggering events” zijn of emergenties van breinprocessen die ons handelen beïnvloeden. De tijdcomponent wordt hierbij vaak vergeten maar dient in rekening gebracht te worden: langdurige blootstelling aan een negatieve situatie heeft wellicht niet dezelfde impact als een discrete gebeurtenis (toestandsverandering) op zich. Vanuit een unitaire visie is er maar één causaliteitsbegrip en tracht men alle relaties die causaal van aard zijn te vertalen vanuit het unitaire causale concept. Causatie behelst *productie en afhankelijkheid, een of meerdere systeeminterne mechanismen en powerful particulars (onder de juiste condities)*.

### ***Meer aandacht naar de oorzaken van de oorzaken en hun interacties***

Voortbouwend op het werk van Wikström, die het onderscheid maakte tussen directe oorzaken van regelovertreding en indirecte oorzaken van regelovertreding, zou de etiologie meer aandacht moeten besteden aan de oorzaken van de oorzaken: vanuit een interdisciplinaire etiologie wordt de studie van de oorzaken van de oorzaken gezien als een belangrijke onderbouw voor een theorie, het is op niveau van de studie van de oorzaken van de oorzaken van regelovertreding waar de interdisciplinariteit wellicht het meest nodig is. Immers, het is op niveau van de oorzaken dat biologische, psychologische en sociologische modellen elkaar treffen. Misschien moeten we minder **lineair** en **additief denken** in een interdisciplinaire etiologie. Het feit dat criminaliteit een multicausaal en multilevel fenomeen is, betekent dat we vragen omtrent causaliteit beter anders formuleren: onder welke condities heeft een externe causale factor de eigenschap om iets met een verhoogde probabiliteit te weeg te brengen? Welke factoren oefenen hun effect gezamenlijk uit? En is het niet zo dat kleine oorzaken grote gevolgen kunnen hebben? In een ontologisch systeemfilosofie kunnen we dit alles veel beter een plaats geven.

### ***Een striktere toepassing van het principe van de falsificatie in afwezigheid van een perfect demarcatiecriterium***

Men kan zich vragen stellen bij de manier waarop deze altijd werden toegepast: werd er niet te veel gecorroboereerd en te weinig gefalsificeerd? Het demarcatiecriterium ligt volgens Popper in de vraag of een theorie falsifieerbaar is. Het enige dogma dat in deze benadering wordt aangenomen is het dogma dat een theorie niet meer geldig is als zij ernstige toetsingen niet kan doorstaan. Maar misschien houden criminologen wel te veel van hun theorieën...

Menselijke irrationaliteit wordt doorgaans niet toegeschreven aan wetenschappers, maar hoe verklaar je anders het oerwoud aan theorieën? Echte theorieënvergelijkingen, zoals Karl-Dieter Opp voorstelde worden niet zo veel meer doorgevoerd. Daar hebben we behoefte aan als basis voor gezonde discussies over de kern van de zaak.

### ***Op zoek naar robuuste en complementaire analytische methoden***

Methodologische innovaties zijn belangrijk. De etiologische studies van de 21<sup>ste</sup> eeuw gebruiken niet langer de standaard statistische methoden uit de 20<sup>ste</sup> eeuw. Geavanceerde statistiek is standaard geworden maar de statistiek bewijst geen oorzakelijkheid, het is hoogstens suggestief, maar kan geen diepe verklaring geven. Ik pleit niet tegen statistiek, ik pleit voor een zorgvuldiger omgaan met het verklaren van de gevonden verbanden. Methodologie is meer dan enkel statistiek. Andere methoden van dataverzameling zijn eveneens belangrijk. We merken hoe er geëxperimenteerd wordt met Space-Time-Budget methoden, met het gebruik van internet en big data, met vignetstudies en experimentele design, ... Hoewel surveys wellicht een rol zullen blijven spelen, is het wel duidelijk aan het worden dat meer te winnen valt met innovatieve multi-methodologische benaderingen, waarbij elk concept wordt gemeten op basis van de methode die daar het best voor geschikt is. Maar men mag de validatie van die methoden niet uit het oog verliezen. Triangulatie en multi-trait-multi-method benaderingen leveren op het einde van de rit meer op. Dit geldt overigens niet enkel voor de etiologie, maar ook voor de preventie en de evaluatie van de op causale mechanismen gebaseerde interventies.

## **5. Slotbedenkingen**

Gerben Bruinsma heeft gelijk als hij stelt dat het met het vakgebied niet zo goed gaat en dat er ernstige uitdagingen zijn. De criminoloog staat voor de taak oplossingen te bedenken die voortvloeien uit het beschrijvingsvraagstuk, het etiologisch vraagstuk en het bestrijdingsvraagstuk. In ons vakgebied doen we geen ontdekkingen zoals in de ruimtewetenschappen of geneeskunde. Criminologen doen hun bevindingen in kleine stapjes die bijdragen tot het verhogen van inzicht in oorzaken van delinquentie. Op het einde van deze bijdrage benadrukken we dat etiologische theorievorming geen wetenschapsbeoefening om de wetenschapsbeoefening mag zijn. Een systemisch onderzoeksprogramma moet empirisch adequate verklaringen bieden en moet diepgaand causaal empirisch onderzoek toelaten. Het etiologisch onderzoek is van fundamenteel belang voor de rehabilitatie en beleid. Een theorie zonder empirie is als een café zonder bier. Een louter theoriegestuurde

etiologie, ontdaan van enige empirische grondslag of beleidsrelevantie, roept het beeld op van de wetenschapper, opgesloten in een “ivoren toren”. Een moeilijkheid in de relatie tussen theorie en beleid of praktijk is het feit dat theorieën eigenlijk algemene verklaringsmodellen zijn. In de praktijk werkt men vaak met individuele casussen. Men heeft sinds de jaren negentig van vorige eeuw expliciet gekozen voor de weg van de integratie. De integratiebeweging is zichtbaar vanuit verschillende disciplines, o.a. de biosociale criminologie. Dat opent mogelijkheden, maar het brengt ook nieuwe moeilijkheden met zich mee. De wetenschappers zullen elkaars taal moeten leren, elkaars eigenheid herkennen, vooroordelen laten vallen, ... Theoretici moeten erover waken dat we niet met een overdaad aan geïntegreerde theorieën blijven zitten. De vraag is of theoretische integratie het zal halen op lange termijn, of de geïntegreerde theorieën zich niet door stiekem gebruik te maken van principes van subsumptie onder één paraplu zullen blijven scharen. De meeste theorieën bedienen zich vaker van gelijkaardige concepten dan van echt nieuwe concepten. In dit opzicht staat de etiologie voor grote uitdagingen: zullen criminologen die zich met theorievorming bezighouden rond de tafel gaan zitten en er in slagen de vele paradigmatische, metatheoretische euvels te overwinnen? Wij zijn alvast voorstander van een interdisciplinaire integratie geschoold op een hedendaags mensbeeld (over human nature en de sociale orde). Lange tijd heerste er een *nature-nurture* discussie die vruchteloos bleek en tot vele verwijten heeft geleid. Geen van beide mensbeelden is juist, wat staat dan de integratie in de weg? De klassieke verklaring hiervoor ligt in het feit dat wetenschappers niet enkel een product zijn van de stand van zaken in een vakgebied maar ook een product zijn van een paradigma en een politiek-ideologisch klimaat. Volgens mij is het overwinnen van vooroordelen een must voor de geloofwaardigheid van de etiologie. Hoe gek is het om vast te stellen dat psychologen en sociologen gelijkaardige modellen ontwikkelen met totaal verschillende concepten zonder eigenlijk op de hoogte te zijn van elkaars professionele bezigheden? Hoe veel tijd gaat nutteloos verloren wanneer wetenschappers elk in hun eigen niche het wiel keer op keer opnieuw uitvinden? We hopen met dit slothoofdstuk stof tot nadenken te hebben verschaft, in de geest van het theoretietoetsende werk van Gerben Bruinsma en Karl-Dieter Opp.

## Referenties

Boghossian, P. (2007). *Fear of knowledge: Against relativism and constructivism*. Clarendon Press.

Bruinsma, G. (2016). Proliferation of crime causation theories in an era of fragmentation: Reflections on the current state of criminological theory. *European Journal of Criminology*, 13,

659 – 676.

Bunge, M. (2003). *Emergence and convergence: Qualitative novelty and the unity of knowledge*. University of Toronto Press.

Bunge, M. (2006). *Chasing reality: Strife over realism*. Toronto: University of Toronto Press.

Cartwright, N. (2007). *Hunting causes and using them*. Cambridge: Cambridge University

Darwin, C. (1871). *The descent of man*. London: John Murray.

Kleemans, E. R. (1996). *Strategische misdaadanalyse en stedelijke criminaliteit. Een toepassing van de rationele keuzebenadering op stedelijke criminaliteitspatronen en het gedrag van daders, toegespitst op het delict woninginbraak*. IPIT, Faculteit Bestuurskunde, Universiteit Twente.

Kuhn, T. S. (2012). *The structure of scientific revolutions*. University of Chicago press.

Müller, G. B. (2007). Evo–devo: extending the evolutionary synthesis. *Nature Reviews Genetics*, 8, 943-949.

Opp, K.-D. (2014). *Methodologie der Sozialwissenschaften. Einführung in Probleme ihrer Theorienbildung und praktischen Anwendung (Ausgabe 7)*. Plaats: Springer.

Pigliucci, M., & Boudry, M. (Eds.). (2013). *Philosophy of pseudoscience: reconsidering the demarcation problem*. University of Chicago Press.

Popper, K. (2013). *Realism and the aim of science: From the postscript to the logic of scientific discovery*. Plaats: Routledge.

Psillos, S. (2002). *Causation and explanation* (Vol. 8). McGill-Queen's Press-MQUP.

Sampson, R. J. (2012). *Great American city: Chicago and the enduring neighborhood effect*. University of Chicago Press.

Rovers, G. B. (1997). *De buurt een broeinest?: een onderzoek naar de invloed van woonomgeving op jeugdcriminaliteit*. Ars Aequi Libri.

Sawyer, R. K. (2001). *Emergence in Sociology: Contemporary Philosophy of Mind and Some Implications for Sociological Theory*. *American Journal of Sociology*, 107, 551-585.

Wikström, P. O. H., Oberwittler, D., Treiber, K., & Hardie, B. (2012). *Breaking rules: The social and situational dynamics of young people's urban crime*. OUP Oxford.

Woodward, J. (2005). *Making things happen: A theory of causal explanation*. Oxford University Press.

6.